

Munkbropressen – från Postgumman till Madam Andersson

Åke Abrahamsson

Före Klara höll pressen till i Gamla stan, i närheten av Munkbron. Så hade den gjort sedan 1645 då den första avisan, *Ordinari Post Tijdender*, började utges av postmästaren i Stockholm. Efterföljaren, *Stockholmske Post-Tidender*, sedermera en del av *Post- och Inrikes Tidningar*, hade från 1720 sin bas i dåvarande Posthuset vid Lilla Nygatan 6, en sambandscentral för in- och utrikes underrättelser.

Det var nu som pressen började att växa, främst på grund av ett ökande annons- och reklamutbud. I direkt anslutning till munkbrokommersens förmedlade man varor och tjänster, bostäder och arbetstillfällen och annat som hade med livets nödortf att göra. Samtidigt utbjöds nyheter från när och fjärran tillsammans med mer lättillgängligt läsestoff. Snart hade de informativa och underhållande tidningsbladen – en marknadsvara bland andra – gjort sig själva oumbärliga.

Annons- och prenumerationsintäkterna möjliggjorde i sin tur opinionsbildande verksamhet. Särskilt efter tryckfrihetsreformen 1766, då den kommersiellt framgångsrika *Dagligt Allehanda* i insändare och artiklar kritiserade tidens maktavare och spred nya, utmanande idéer. Framgent skulle pressen agera i spänningsfältet mellan Munkbron och Riddarhus-torget – landets politiska centrum. Som den nya medelklassens språkrör mobiliserade de oppositionella bladen en politisk medveten tidningspublik, en bärare av den allmänna opinionen. Dubbelkaraktärens dynamik ledde till att pressen redan på 1830-talet – med *Aftonbladet* i spetsen – hade etablerat sig som en

Folkets Röst 1849–, Storkyrkobrinken 8.

Stockholms Posten startade 1778 i Holmbergs boklåda vid Storkyrkobrinken.

Dagens Nyheter 1865–1874, Stora Nygatan 16, annonskontor vid Stora Nygatan 32.

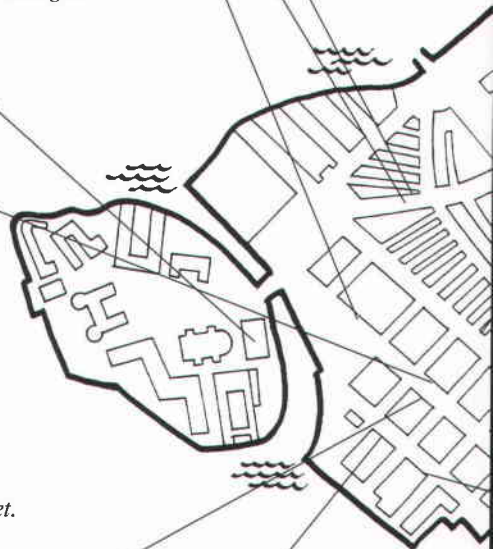
Dagligt Allehanda –1849, Munkbron 3.
Bore 1849–1851 och *Svenska Tidningen* 1851–1859, samma adress.

Dagens Nyheter 1864–1865, Riddarholmen.

Aftonbladet 1833–1848, Lilla Nygatan 13 (nu 7), efter en sejour vid Stora Glasbruksgatan 14. Annonsblads-Comptoirret låg från 1834 vid Stadssmedjegatan 12 (nuv. Västerlånggatan) och flyttade 1842 mitt över gatan till 11:an, för att 1851 flytta till Mynttorget.

Post- och Inrikes Tidningar (Stockholms Post-Tidender) 1720–, Lilla Nygatan 6.

Ny Illustrerad Tidning 1865–, Munkbrogatan 6.

marknadsförankrad tredje statsmakt.

Under 1840- och 1850-talet fick allt fler grupper, även inom arbetarbefolkningen, sina egna stridbara och öppet publikfriande tidningsorgan. Men opinionskampen var snart över. Med tvåkammarriksdagens införande 1866 hade medelklassen delvis uppnått sitt mål. Industrialiseringen satte igång och det nya marknadssamhället var på väg. Munkbropressen hade nu spelat ut sin roll. Tidningsföretagen flyttade i stället till Klara, där verksamheten bedrevs i industriella former. Den politiskt-ekonomiska dub-

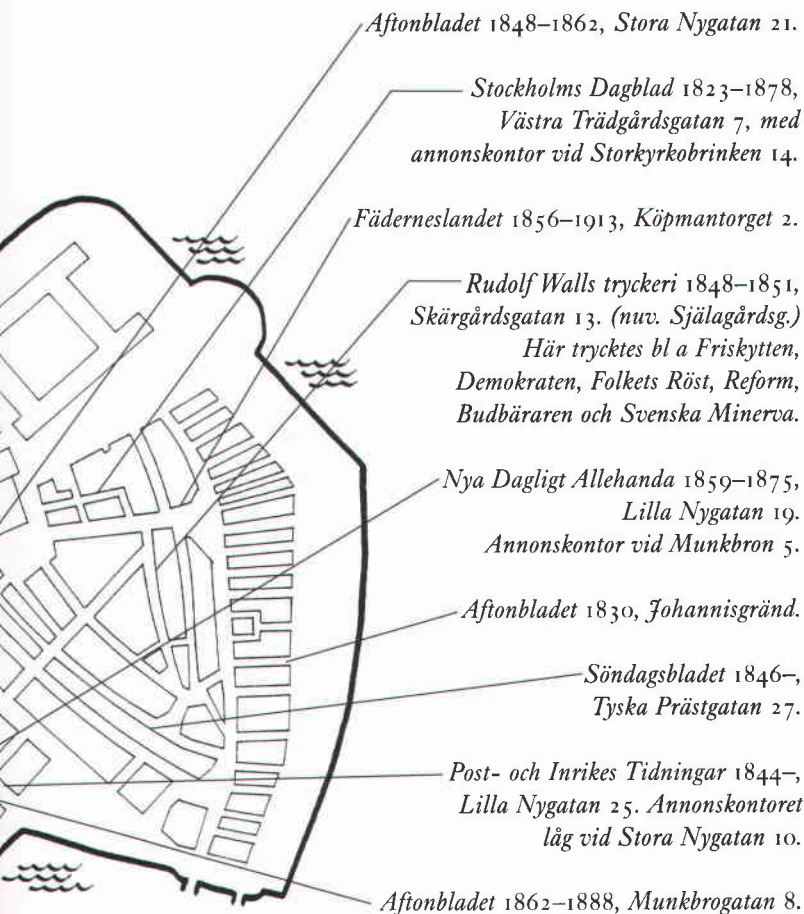
belkaraktären utjämnades i ett journalistiskt framställt, mer balanserat mediautbud.

Pressen mellan broarna

Munkbron, pressens närmiljö, var sedan gammalt ett av Stockholms livligaste salutorg, betydligt större än i våra dagar. Mot Riddarhustorget såldes blommor. De permanenta stånden på själva Munkbron utbjöd grönsaker, bär, frukt, kött, fläsk, vilt och insjöfisk. Närmast Riddarholmskanalen stod matstånden på rad och på nedre Munkbron vid Våghuset brukade skärgårdsbor och Mälärö-bönder packa upp sina lådor, säckar och kontar. Munkbron var en naturlig mötesplats, mellan hög och låg, stad och land. Vid lövmarknaden invaderade en armada av skärgårdsbåtar Riddarholmen för att klä Stockholm i grönt, en sed med medeltida anor.

Munkbromadamerna var också kända för sin frispråkighet och slagfärdighet av det mer grovkorniga slaget. Ibland anklagades tidningarna – i vissa fall säkert med fog – för att ta efter. Posttidningen, eller Postgumman som den kom att kallas, höll dock på sin värdighet. Officiella underrättelser varvades med utvalda nyheter ur in- och utländska avisor. Vore det inte för småannonserna som både betalade sig och fångade läsarnas intresse, så skulle man inte ha hållit sig flytande. År 1791 överläts bladet, som rapporterat alltför positivt från det revolutionära Frankrike, åt Svenska Akademien för att sedan på 1830- och 1840-talet delta i opinionskampen under namnet *Sveriges Stats-Tidning*.

Trots relativt höga prenumerationspriser nådde tidningarna även gemene man. Läsexemplar fanns tillhanda på källare och krogar och ibland kunde man slå sig samman om en prenumeration. Stående läsning var platsannonserna, i synnerhet under augusti och september inför tjänsteavtalens upphörande vid Mikaeli flyttningssdag. Än fler arbetssökande blev det i samband med 1760-talets manufakturkris och efterföljande stagnationsperiod. Först att satsa på pressen

Teckning: Lars-Göran Larsson/SSM.

Riddarhuset – maktens högborg. Akvarellerad litografi av Ferdinand Tollin, 1841. Foto Francis Bruun/SSM.

som arbetsförmedlingsinstans var *Stockholmske Handels-Mercurius* 1731–1737, som dessutom anvisade rum till uthyrning och utbjöd billiga dagligvaror. I anslutning till tidningen drev utgivaren, Albert Giese, ett adresskontor som direkt förmedlade kontakter mellan husbönder och tjänstefolk.

En annan, lyckosammare lokaltidning med brett annonsutbud var *Stockholms Weckoblad* 1745–1779, uppsatt av den driftige Peter Momma som till skillnad från föregångarna hade tillgång till ett eget tryckeri. I likhet med tidningsofficinerna låg de totalt boktryckerier som då var i bruk i Gamla stan, de flesta i trakten av Munkbron. Förutom annonser publicerade

Weckobladet uppgifter om växelkurser, taxor och torgpriser, skepps- och resandelistor, meteorologiska iakttagelser, underrättelser om nyfödda, döda och de som gift sig jämte praktiska råd ”till allmänhetens handledning och tjänst”.

Som särskild annonsbilaga började Momma 1767 ge ut *Dagligt Allehanda*, som två år senare blev den första dagliga tidningen i Stockholm. Officin och annonsbladskontor inrättades så småningom vid Munkbron 3 i hörnet av Stora Gråmunkegränd. Tre fjärdedelar av tidningen bestod av tillkännagivanden och annonser, resten av nyheter, uppsatser i upplysande ämnen, ”plaisanterier” och kuriosas.

Momma införde också det engelska sättet att med hjälp av kringvandrande kolportörer sälja lösnummer. Enligt belackarna rörde det sig om före detta tiggare och kringstrykare, som under skrik och støj genom-sökte gator och gränder i jakt på köpare. Man prång-lade samtidigt ut visor, skillingtryck, postillor och an-nan lättsåld litteratur. *Dagligt Allehanda* med sin överlag borgerliga publik fick härigenom en vidare spridning, så även dess samhällskritik och oroande korrespondenser från ett jäsande Europa.

De vandrande boklådorna utbjöd dessutom det Kellgrenska upplysningsorganet *Stockholms Posten* 1778–1833, med säte vid Stora Nygatan. Det redak-tionella materialet var här större, endast en tredjedel av textutrymmet bestod av kungörelser och annonser. Trots sina mer välbeställda läsare var *Stockholms Pos-ten* på ett sätt radikalare än sin rival. Men gemene man föredrog det folkligare och mer vardagsnära Al-lehanda. De kunde även själva komma till tals, som vid en skomakarstrejk 1770 då mästare och gesäller gjorde upp med varandra i tidningens insändarspalt.

Under stående rubriker som "Spectakel", "Auc-tioner", "Ankomne resande", "Afgående skeppare", "Åstundas att köpa och hyra", "Till salu finnes", "Tjenstsökande", "I tjänst åstundas", "Bortstulne och förlorade saker", "Upphittat och i förvar tagit", kunde läsarna hämta värdefull information. Mycken nyfikenhet och skadeglädje väckte "Concourser och Skuldfordringsmål", där de inblandade fick schavot-tera med namn och bli föremål för skvaller, inte minst bland Munkbrons stånd och bodar. Så här efteråt ter sig det variationsrika utbudet som en tids- och sam-hällsspegel, som förutom av de politiska händelserna kastar ljus över stockholmarnas dagliga liv och le-verne.

Torget offentlighet

Pressen fungerade inte bara som kunskapsförmed-lare och kommunikationskanal, som underhållare och socialt kontrollinstrument. Det fanns också tid-

ningsutgivare som med eller utan ekonomisk täck-ning satsade på att väcka opinion, att driva politik. Vanligaste vapen var anonyma stridsskrifter och pam-fletter, men dessa hade begränsad verkan. Man kun-de inte tala klarspråk utan måste uttrycka sig inlindat, i liknelser och gåtor – något som inte hindrade att lä-sarna direkt förstod vad det handlade om.

De politiserande tidningsbladen föddes med fri-hetstiden. Och flera av dem hade sin hemvist vid Rid-darhustorget, ståndssamhällets politiska centrum. Strax intill, i gamla Rådhuset, hade Magistraten sitt säte. Här fanns även stadsvakten. Och bredvid, med adress Myntgatan 4, låg den fruktade Polisdom-stolen. Torget, som då gick ända fram till Riddar-huset, var träffpunkten framför andra, ett demo-kratiskt uterum. Mitt på den kullerstensbelagda fyrkanten stod riksfadern Gustav Vasa, undanskuffad först 1917. Runt honom träffades folk för att utbyta politiska nyheter, för att demonstrera och uttrycka politiskt missnöje.

Lika viktiga som samlings- och diskussionsplatser var de trettiotal kaffehus och krogar som låg i torgets närhet. Som mest, under 1700-talets senare hälft, fanns i staden nära tusen näringsställen, de flesta skumma källare och spiskvarter. För hantverkare, ge-säller och manufakturarbetare blev krogen en ersätt-ning för skråväsendets söndervittrande gemenskap. På krogen byttes erfarenheter, pratades politik, er-bjöds anställningar och utbetalades löner – ibland i form av alkohol.

Störst politisk betydelse – åtminstone i början – ha-de dock kaffehusen, där man även kunde teckna pre-numerationer, köpa konsertbiljetter, återfå upphit-tade saker etc. Ofta belägna en eller två trappor upp var det ställen, där man på nykter kaluv och relativt ostört kunde diskutera kulturella och politiska äm-nen. En historiker – Magnus Nyman – har ställt frå-gan om inte kaffeförbudet 1766–1769 var ett försök att dämpa debattflödet, särskilt som åtgärden samman-faller med de första åren av pressfrihet.

Såväl i Stockholm som i andra europeiska huvud-städer kan kaffehusen ses som grogrund för den poli-

"Head nytt?" Pressen som skvallerspridare och social ordningsmakt. Litografi av C. A. Dahlström, 1855.

tiska pressen. Tidningarna var helt enkelt en förlängning av det politiska samtalet, en organisk utväxt från kaffehuset. Det var där – just kring Riddarhustorget – som Olof Dalin hämtade uppslag och idéer till sin *Then Swänska Argus 1732–1734*, den första politiska tidskriften modellerad efter *The Spectator* i London. Förutom inhemska kannstöperier diskuterades redan då Polens affärer. Argus behandlade även moraliska och vittra ämnen i en politiskt laddad kulturkritik.

Tidskriften fick flera efterföljare, däribland Carl Christoffer Gjörwells *Bref om Blandade ämnen 1754*, vilka dock blev kortvariga till följd av dålig ekonomi. Gjörwell fortsatte senare sitt upplysningsverk i sin 1769 öppnade boklåda, mitt emot Riddarhuset. Nära intill, i Storkyrkobrinken, låg från början den Holmbergska boklådan, Stockholms Postens födelseplats. Den var också denna tidning, i par med *Dagligt Allehanda*, som mer långsiktigt och effektivt uttryckte den nya tidens anda. I det inflammerade läget efter 1808–1809 års krig fick de ovälkommen hjälp av *Nya Posten 1810–1812* och *Allmänna Opinionens Organ 1810*, bägge medskyldiga till den hätska folkstämning som ledde till Axel von Fersens gatlopp genom tidningskvarteren och över Riddarhustorget till den väntande döden nedanför Rådhusets trappa.

Myndigheterna hade nu fått nog. För att stävja den politiska agitationen i ”skandalbladen” hade man på flera sätt inskränkt tryckfriheten. År 1772 och 1774 förbjöds kritik mot kungahuset, riksdagen och tidens politiska partier. År 1777 blev Kungl. Maj:t avgörande i tryckfrihetsmål. År 1780 gjordes boktryckaren ansvarig. År 1783 blev det tryckeriägaren. År 1785 infördes privilegietvång för tidningar och tidskrifter. Men ingenting hjälpte. Efter tryckfrihetens stadfästande i 1810 års grundlag tillkom därför 1812 den så kallade indragningsmakten, som gav hovkanslern rätt att lägga beslag på misshagliga upplagor och dra in tidningarnas tillståndsbevis. Som sista åtgärd följde 1815 en förordning, vari den av Momma lanserade gatuförsäljningen förklarades som ordningsstörande och därmed tvingades att upphöra.

Brobergskan gör entré

Pressen lade nu sordin på kritiken. I *Anmärkaren* och *Nya Argus* granskades dagspolitiken i långa, omständliga artiklar som knappast upprörde några känslor. För att vända ”de lägre klasserna” från det alltjämt oppositionella *Dagligt Allehanda* stödde överståhållaren och polisen 1823 uppsättandet av det både folkliga och officiösa annonsorganet *Stockholms Dagblad*. Med redaktion och tryckeri på Trädgårdsgatan 7 – f d Polisgränd – och annonskontor på Riddarhustorget lyckades också Dagbladet bli småfolkets bibel, i stället för som tidigare Allehanda.

En tidningscirkel på Kornhamnstorg.

Pressen som orosstiftare. Träsnitt ur *Folkbladet* 1849.

Så kom revolutionsåret 1830 – och med det Lars Johan Hiertas *Aftonbladet*. Orädd, spirituellt, saklig och öppet polemisk låg den helt i linje med den nya medelklassens uppdämda önskningskrav. Nu inleddes en politisk opinionskamp där efterhand tidningar företrädande en rad sociala grupper blandade sig i leken. Vid *Aftonbladets* sida kämpade det pånyttfödda *Allehanda* och det smått republikanska *Stockholmsbladet* 1838–1839. Offensiven möttes av de konservativa *Sveriges Stats-Tidning* 1834–1844, *Svenska Biet* 1839–1844 och *Svenska Minerva* 1838–1844, medan den kulturradikala *Freja* 1836–1844 slogs på två fronter och förde fram de åsidosatta hantverkarnas talan.

Den liberala pressen avgick som bekant med segern. Indragningsmakten avskaffades och den borgerliga offentlighetens grundbult – pressmediet – erkändes som politiskt granskande maktinstans. Inte bara att den förutseende Hierta samlat tillståndsbevis och "ansvaringar" på hög, varför *Aftonbladet*, som en fågel Fenix, kunde återuppstå på nytt. Till skillnad från de konservativa bladen hade tidningen en god ekonomi, tack vare en växande skara prenumeranter och annonsörer. I botten fanns dessutom Hiertas blomstrande bokförlag.

Satsningen på å ena sidan ett lockande nyhets- och underhållningsutbud och å den andra politisk agitation i liberalismens och mänsklighetens namn väckte också ont blod, i synnerhet som man använde humor och ironi som vapen. Tidningen fick namnet Brobergskan efter roddarmadamerna på Strömmen, kända för sitt grova och mustiga språk. Det ordades även om falskhet och kluven tunga, att man gjorde "ljus och frihet till näringsfång", men i princip handlade det om ett konsekvent utnyttjande av pressmediets inneboende dubbelkaraktär.

Aftonbladet trycktes på Hiertas eget tryckeri som först låg i Johannisgränd vid Skeppsbron, sedan å Stora Glasbruksgatan 14 till vänster om Blå Slussen, för att 1836 flytta till Lilla Nygatan 13 ½ (nu 7) mitt emot Posthuset. År 1848 bytte tryckeri, redaktion och huvudkontor adress till Stora Nygatan 21. Fönstret

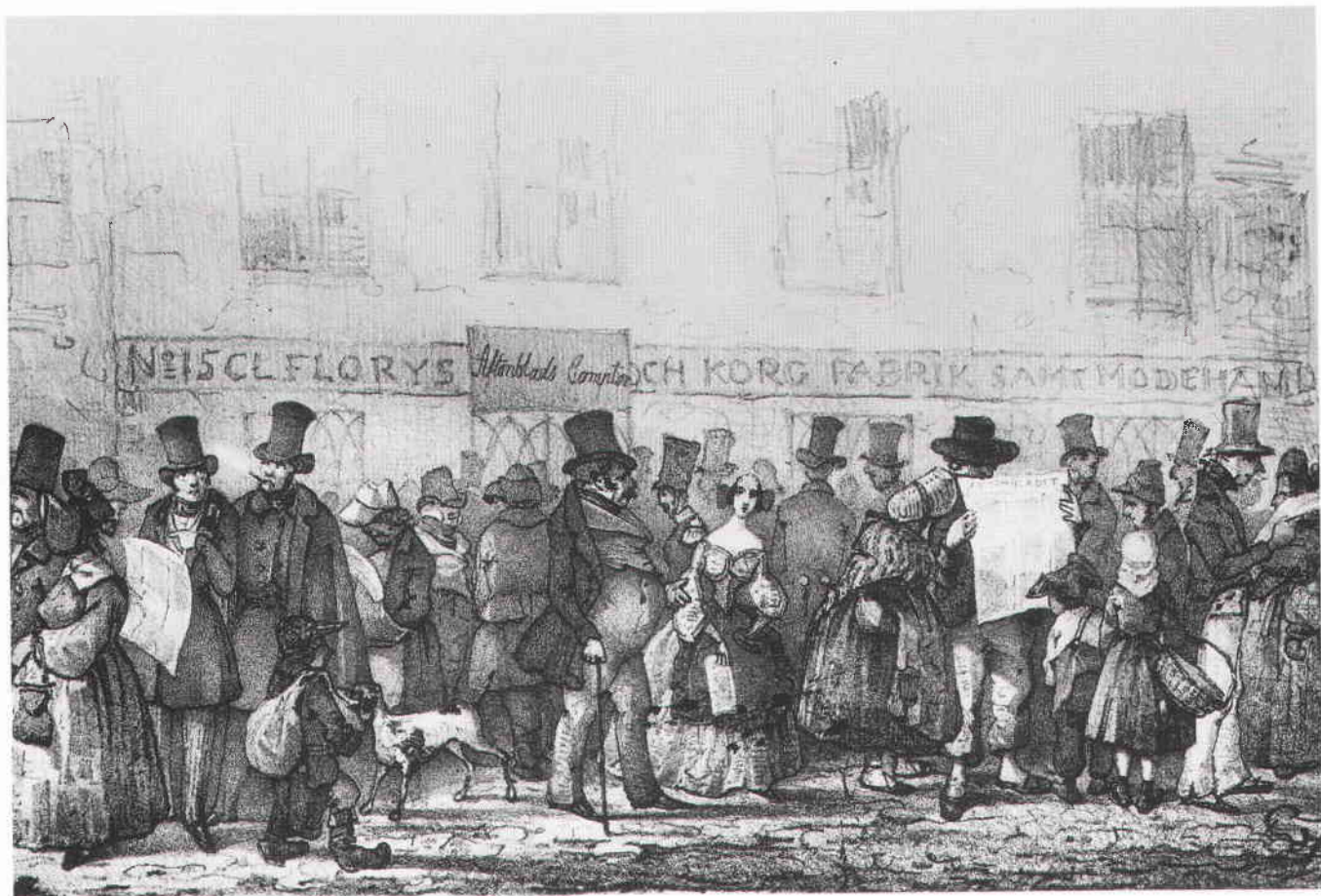
utåt var annonsbladskontoret på Stadsmedjegatan (nuvarande Västerlånggatan) 11 – 1842 flyttade man till 12:an – där folk ibland köade för att köpa lösnnummer.

Under tiden på Lilla Nygatan användes redaktionslokalerna även som ett slags partikansli, där den liberala oppositionen samordnade den parlamentariska och publicistiska propagandan. Ovanpå bodde Hierta själv. Samma sak på Stora Nygatan, där för övrigt en av våningarna hyrdes av vänninnan, *Aftonbladets* socialreporter Vendela Hebbe. I huset bodde likaså Hiertas "onde genius" Carl Jonas Love Almqvist, vars journalistiska brandfacklor tände både hat och intresse. Återigen skallade skandalropen. Det talades om tidningsskrivarna som "litterära hamnbusar" i beröring med stadens tiggaproletariat.

I samband med pressfrihetsdemonstrationerna 1838, då arbetarbefolkningen i sin helhet utnämndes till "hamnbusar", var det också den liberala pressen som fick skulden för de inträffade oroligheterna. Sant eller inte så bidrog den onekligen till att piska upp en hätsk stämning mot tidens makthavare. Vissa grupper, däribland de skrånbundna hantverkarna, hade dessutom sin egen syn på *Aftonbladets* liberala frihetskrav. Intressantare var som i tidigare fall småannonserna – om anställningar, uthyresrum, avlagda kläder, patentmediciner, lotterier etc. Förelöpare till en arbetarpress var i stället den både mot börs- och börsaristokratin fientliga lilla *Freja*.

Grändernas eko

År 1845 utökades Munkbropressen med *Söndagsbladet*, den första tidning som direkt riktade sig till och lästes av de "arbetande klasserna". Utgivaren Edvard Sjöberg – ibland benämnd "Vaniljdoggen" – hade 1847 sitt tryckeri och sin byrå i huset Tyska Prästgatan 27. Väl förtrogen med "populasens" syn på saken som den kom till uttryck i stadens arbetarkrogar, förordade Sjöberg i sin tidning en diffus socialism med korporativa inslag – något som liknade en fram-

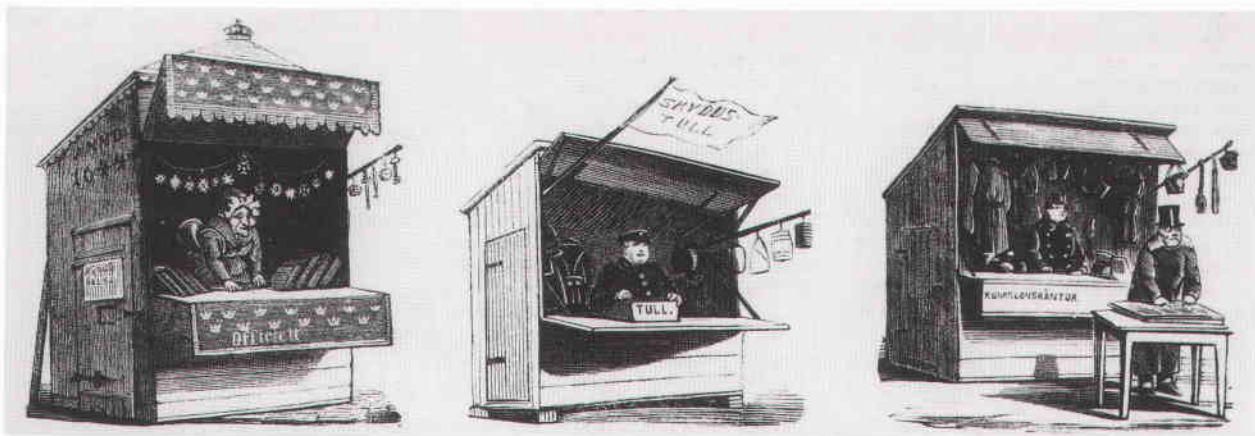
Aftonbladets bureau vid Stadssmedjegatan 11 (idag Västerlånggatan). Litografi efter J. A. Cronstedt, 1841.

tida skråutopi. Eljest ägnade man sig främst åt personpånäpp med publika skamstraff av misshagliga byråkrater och "penningpatroner". Särskilt utsatt var stadens ordningsmakt.

Indignationsartiklarna, där fattiga kontrasterades mot rika, illustrerades med enkla träsnitt i kistebrevsstil. *Söndagsbladet* innehöll även förströelseläsning och ett fåtal annonser, men i huvudsak prioriterade man dubbelkaraktärens politiska sida. Tidningen mötte också gensvar, inte minst hos den konservativa pressen. Den 1844 återfödda *Posttidningen*, med byrå

och tryckeri vid Lilla Nygatan 25, rasade. Och Hierta, den kanske främsta måltavlan, lät sin adept Rudolf Wall – med eget tryckeri vid Skärgårdsgatan 13 – sätta upp den nästan identiska *Söndags-Tidningen*, som dock förfelade sin verkan. *Söndagsbladet* drogs därtill in för att Sjöberg överträtt förordningen från 1815 och sålt lösnummer på gator och i portgångar, men inget hjälpte.

I samband med marsdagarna 1848 var det *Söndagsbladet*s tur att skyllas för oordningarna, allra helst som tidningsexemplar hittats i de ihjälskjutnas

"Den stora Nyårs-marknaden" för tillänkta prenumeranter. Under sin tronhimmel lockar Postgumman med ordens-tecken och officiella notiser. Nya Dagligt Allehanda säljer skyddstullar och annat – till hemmamarknadens fromma. Stockholms Dagblad – i polisens ledband – utbjuder annonser och varor i kommission. Aftonbladet – vilande på

fickor. Hovet skiftade nu taktik. Genom en bulvan lät man sätta upp konkurrerande, mer kungavänliga arbetarblad, vilka dels gratisutdelades, dels utprånglades av ambulerande tidningspojkar och tidningsgummor. Samtidigt mutades *Söndagsbladet* med attraktivt polis- och rättgångsmaterial.

Men snart – hösten 1849 – dök det upp en ny, betydligt farligare missnöjesmegafon. Det var den större anlagda *Folkets Röst*, med "Vaniljdoggens" kusin Franz Sjöberg, med adress Storkyrkobrinken 8, vid rodret. Öppet statssocialistisk och än hätskare mot "embetsmannaväldet" och "penningjudarna" friade den till stadens manufaktur- och fabriksarbetare. Kort därefter följde den hantverkarsocialistiska, mer teoretiskt inriktade *Reform*. Bägge trycktes på Walls tryckeri vid nuvarande Sjalagårdsgatan 13. Där trycktes även den marxistiskt orienterade *Demokraten* 1850–1851, liksom "lille Rulles" egen publikation efter den misslyckade *Söndags-Tidningen*, den skämtsamt radikala *Friskyttan* 1847–1857.

Reform och *Demokraten* tystades med hädelse- och tryckfrihetsåtal, medan Franz Sjöberg och Folkrös-

ten så småningom värvades i hovets kampanj mot *Aftonbladet* och Hierta. Likt kusinen Edvard gavs han även insyn i polisens och domstolarnas arbete. Något som resulterade i helsidor med "Polis- och Rättegångssaker", där de som kommit i klammeri med rättvisan passerade revy under egna namn i dramatiskt eller komiskt arrangerade scener. Från början en förlängning av en informell social kontroll medelst ryktessprideri och publika skamstraff gjordes denna schavottering i Folkrösten till ett lukrativt geschäft.

Oftast var det fabrikörer, grosshandlare och bankmän som drabbades i en häxjakt med starkt antisemitiska inslag. Mer konsekvent än tidigare använde man också bilden som vapen. Tecknare och xylograf var Sveriges Daumier, den suveräne Gustav Wahlbom. Publiken bjöds dessutom på antikapitalistiskt präglade följetonger. Annonsutbudet, däremot, var magert. Huvuduppgiften var den politiska mobiliseringen av Stockholms – och helst hela landets – arbetarbefolkning.

Publiken var dock ombytlig och började snart tröttna på Hofrösten, som den ibland kallades, och Franz

ekonomiskt liberal grund – söker stöd för en skandinavistisk politik. Hos Dagens Nyheter trumpetar "Lilla Rulle" för ett lättmält läsegods, med några tidningsankor på köpet. Alltmedan Fäderneslandets samhällsomstörtande redaktion påtvingar arbetarbefolkningen den franska revolutionens frygiska mössor. Träsnitt ur Söndags-Nisse 29/12 1867.

Sjöberg. Anledningen var till en del ett nytt, än frispråkigare tidningsorgan med anspråk på att representera det arbetande folket. Det var det skandalomusade *Fäderneslandet* 1852–1926, uppsatt av den rabulistiske Nils Rudolf Munck af Rosenschöld. Som en pressens gökunge kom det hösten 1853 till Stockholm och tog snabbt över de tidigare arbetartidningarnas publik. Programmet var revolutionärt nationalistiskt och personangreppen våldsammare än föregångarnas. Framför allt slog man mynt av Krimkrigets revanschistiska stämningar, där Nils Rudolf – som snabbt tog över stadens arbetareförening – började rekrytera en arbetararmé för att på eget beväg återerövra Finland.

Kriget mot "det yttre" och "det inre Ryssland" – med det senare avsågs det svenska överhettssamhället – fortsatte i *Fäderneslandets* spalter även efter det att Munck af Rosenschöld 1856 tvingats lämna över tidningen till Johan Fredrik Hagström. Redaktion och tryckeri låg vid Köpmantorget 2, i folkmun kallat Skvallertorget (i sig en avledning av Skvaltorget efter det slaskvatten som skvalade ned mot Österlång-

gatan). Skvaller, ofta av illasinnat slag, blev också tidningens specialitet, i särskilda krönikor som i avslöjande rättegångsreferat. Kunskapare i myndigheter och verk bidrog med godbitar och i Gamla stans källarkrogar fick redaktionsmedlemmarna inblick i den undre världens mysterier.

Stamloкус var källaren Riga vid Österlånggatan och en restauration vid Drakens Gränd 4, bredvid Hagströms bostad. Det ryktades även – något som dock ej är belagt – att man där tittade igenom Adresskalendern efter tilltänkta offer, vilka sedan krävdes på pengar för att slippa offentlig hudflängning. Sant är att den illasedda "skandaltidningen" själv drabbades av förtal. Men Grändernas eko, som den kallades, lät sig inte nedslås. I decennier kämpade man vidare för småfolkets och arbetarnas sak. Den politiska retoriken antog en smutt anarkosyndikalistisk karaktär. Något som i kombination med den publicistiska torg-handeln ledde till utfrysning och politisk ökenvandring. Inom kort skulle *Fäderneslandet*, likt sin stora utrotningshotade publik med rötter i det förindustriella samhället, bli en levande anakronism.

Munkbromarknaden i morgonsol – med spökskuggor. Foto Ernst Roesler, ca 1865, i SSM.

Klara nästa

Ty Munkbropressen var snart historia. Med ståndsriksdagens upphörande 1865 tappade Riddarhustorget betydelse som politisk mötesplats. Pressen behövde nu ej längre fungera vid sidan om, utan blev tillsammans med det nya parlamentet och partisystemet en etablerad del av det moderna samhället. År 1867 ersatte den tyskorienterade *Svenska Telegrambyrån* Posten vid Lilla Nygatan som utrikes nyhetsförmedlare.

1871 invigdes Centralstationen vid Vasagatan vilket gjorde Klara till nytt kommunikations-, affärs- och

nöjescentrum, där den bolagiserade pressen utvecklades till marknadsanpassad mediaindustri.

Munkbropressens sista tillskott och samtidigt en tidning av helt nytt slag var *Dagens Nyheter*, Rudolf Walls slutliga storhetsverk. I sin strävan att bygga upp största möjliga publik försökte han redan från början – 1864 – bryta sig in på Fäderneslandets marknad. Folklig till sin karaktär kallades tidningen föraktfullt för Madam Andersson efter Munkbrons fiskmånglerskor. Första året skrevs och trycktes den i Geijerska huset på Riddarholmen. Men sammanbindningsbanan måste fram, förbådande nya tider. Huset revs och 1865 flyttade *Dagens Nyheter* till fastigheten Stora Nygatan 16. Fönster utåt var annonskontoren vid

Stora Nygatan 32 och Drottninggatan 11. År 1874 var det dags att flytta till Regeringsgatan 28, och 1901 etablerade man sig vid Klara Västra Kyrkogata 6.

Madam Andersson undvek att driva politik. Den demokratiskt, liberala framtoningen tjänade snarare som säljargument för ett välkomponerat smörgåsbord av färska nyheter, nyttig upplysning, lockande annonser och kryddande kuriosas – allt serverat i uppspaltade och snitsigt presenterade småportioner. Anrättningen levererades snabbt till prenumeranterna och, via tidningspojkar, till hugade lösnummerköpare.

Den övriga pressen fick nu maka åt sig. *Aftonbladet*, som 1851 övergått i "magistrarnas" händer och stundvis drabbats av skandinavisk yra, hade redan sänkt sin politiska profil och börjat balansera sitt utbud för en allmänborgerlig publik. År 1862 flyttade redaktion och tryckeri till Munkbrogatan 8, där man stannade kvar ända till 1888 då det nya tidningshuset vid Klara Västra Kyrkogata 7 stod färdigt.

Konkurrenten, den protektionistiskt sinnade *Nya Dagligt Allehanda* drevs redan från början på affärs-mässiga grunder. Verksamheten startades 1859 vid Lilla Nygatan 19 med annonskontor vid Munkbron 3, och 1875 flyttade man som första tidning till Klara med adress Karduanmakargatan 10. Annonsorganet *Stockholms Dagblad* följde efter 1878 till hörnet Lilla Vattugatan och Klara Västra Kyrkogata. Kvar, nu vid Norra Riddarholmsholmshamnen 1, var endast *Post-och Inrikes Tidningar*. Och förstas *Fäderneslandet*, som först 1913 installerade sig i Centralpalatset vid Tegelbacken.

Stockholmspressen hade nu expanderat i takt med befolkningsökningen och stadens tillväxt. Till de fem gamla hade sju helt nya dagstidningar trängt sig in på marknaden: *Svenska Dagbladet*, *Stockholmstidningen*, *Vårt Land*, *Socialdemokraten*, *Svenska Morgonbladet*, *Dagen* och *Morgontidningen*. Av dessa är det idag bara tre som finns kvar, två av dem – *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* – med anor från den historiskt förbisedda Munkbropressen.

Litteratur:

- Abrahamsson, Å, *Ljus och Frihet till Näringsfång. Om tidningsväsendet, arbetarrörelsen och det sociala medvetandets ekologi – exemplet Stockholm 1838–1869* (1990).
- Elers, J, *Stockholm, IV* (1801).
- Hasselberg G, *Rudolf Wall – Dagens Nyheters skapare* (1945).
- Jarrick, A, *Mot det moderna förnuftet, Johan Hjerpe och andra småborgare i Upplysningstidens Stockholm* (1992).
- Kihlberg, L, *Lars Hierta i helfigur* (1968).
- Malmberg, S, *Tidningarnas Klara. Esseltekalendern* 1962.
- Nyman, M, *Press mot friheten, Opinionsbildning i de svenska tidningarna och åsiktsbrytningar om minoriteter 1772–1786* (1988).
- Stockholms Adresskalender 1840–1870.*
- Sylwan, O, *Svenska pressens historia till statshöveln* 1772 (1896).
- Wibling, J, *Opinioner och stämningar i Sverige 1809–1810* (1954).